

megfogalmazott a beszélőközösségek számára a fennmaradásukat negatívan befolyásoló sztereotípiák, téves nézetek felszámolása érdekében.

SZABÓ T. ANNAMÁRIA

Kolláth Anna szerk., A muravidéki kétnyelvű oktatás fél évszázada

Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kara ZORA Nemzetközi Kiadója,
Bielsko-Biala–Budapest–Kansas–Maribor–Praha, 2009. 375 lap

A Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke e vaskos kötettel köszöntötte 2009-ben annak jubileumát, hogy a Muravidéken 1959-ben a nemzetiségi, azaz kisebbségi egynyelvű osztályokat felváltotta az eladdig utópisztikusnak tűnő két(tan)nyelvű modell. A modell megvalósításáról szóló diskurzus megindításában úttörő szerepe játszott a tanszék: az 1996-ban Az anyanyelv a kétnyelvűségben címmel szervezett tudományos konferencia megtörte a hallgatást, megszüntette a tabuizációt. „A Tanszék azóta is igyekszik részt venni a kétnyelvű oktatás mindennapjaiban, és felelősséget vállalni az iskolai kétnyelvűség alakulásáért. Elsősorban azzal, hogy – lehetőségeit, szakmai és emberi kompetenciáit, kapcsolatait kihasználva – magyar szakos tanárokat képez, részt vesz a nem magyar szakos leendő pedagógusok, valamint a nem tanár szakosok anyanyelvi és anyanyelvű szaknyelvi kompetenciájának fejlesztésében” – írja a kötet előszavában KOLLÁTH ANNA szerkesztő (9). A könyv elsősorban nem a kétnyelvű oktatás módszertanáról szól, hanem az anyanyelv, a kisebbségi nyelvek és nyelvváltozatok helyzetéről s állapotáról az oktatási folyamatban. Szerzői ennek megfelelően nyelvészek, irodalomárok, történészek, könyvtárosok, egyetemi oktatók és doktoranduszok, akik tanulmányaikban friss kutatási eredményeiket, tapasztalataikat írják le az újabb lehetőségeket keresve. A kötet megfelelően hangsúlyozza a kisebbségi nyelvváltozatok létjogosultságát és az oktatásban betöltött szerepét, de azt is, hogy a kisebbségben élő magyar közösségek megmaradásának esélye egy olyan nyelvi alapon rejlik, amelyben a megőrzött anyanyelvre ráépül az államnyelv és egy világnyelv megfelelő szintű ismerete.

A tanulmánykötet első fejezetében a muravidéki kétnyelvű oktatás helyi kutatóinak, értőinek és alakítóinak írásait olvashatjuk, szám szerint tizenötöt, elsősorban a Maribori Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke jelenlegi és korábbi oktatóinak, valamint további muravidéki kutatóknak a tollából. Céljuk, hogy hiteles képet adjanak a szlovén oktatáspolitikára és a konkrét muravidéki gyakorlat valós helyzetéről, a megoldási lehetőségekről, illetve a muravidéki kétnyelvű oktatási modell tipológiájáról.

A fejezet kezdő tanulmányában BOKOR JÓZSEF, a Maribori Egyetem oktatója, korábbi lektora a szlovéniai nyelvpolitika és a muravidéki kétnyelvű oktatás kapcsolatának hajdani és aktuális állapotát írja le. „Szlovéniában közismerten jók a magyar nyelv használatának alkotmányos alapjai, törvényei, keretei, jogi garanciái” (19), 1991-ben elfogadott új alkotmányában is hivatalos nyelvi státuszt biztosított a két kis létszámú, de őshonos nemzetiség anyanyelvének: az olaszoknak és a magyaroknak, sőt egyenrangúságukat anyagilag is támogatja. A muravidéki magyarság anyanyelvhasználatának mégsem kielégítő álla-

potáért nem is a magyar nyelv szlovéniai státusa, hanem a nyelvhasználatot befolyásoló mindennapi tényezők a felelősek. A két nyelv aszimmetrikus súlya miatt maguk a beszélők sem tudják mindig vállalni anyanyelvüket. A magyarság beszélőinek száma az egész magyar nyelvterületet, így a Muravidéket tekintve is csökkenő s emellett szórványosodási tendenciát mutat. A magyar népesség hagyományos közösségei felbomlanak az öregeedés, a vegyes házasságok, az erős migráció és az asszimiláció miatt. Ritkulnak a magyar nyelv előfordulásai, nem működik egyformán mindhárom: a családi-mindennapi, a közéleti-szakmai és a tudományos-publicisztikai-szépirodalmi szinten. Használati köre szűkül, teljesítőképessége, így presztízse csökken, amely egyre több másodnyelv-domináns kétnyelvű beszélőt eredményez ebben az aszimmetrikus kétnyelvűségben. A probléma kialakulásához vezetett az is, hogy eddig a muravidéki magyarság körében nem folyt tudatos nyelvi tervezés. A szerző nem bizakodó a kisebbségi magyar nyelv pozíciójának stabilizálási lehetőségeit tekintve, a muravidéki kétnyelvű oktatást – mások véleményeire hivatkozva – pedig legalább akkora kudarcként írja le, mint a magyarországi kötelező orosznyelv-oktatást. Ezzel szemben a fejezet különösen pozitív felhangú tanulmánya ZÁGOREC-CSUKA JUDIT vallomása: „Az anyanyelv erős kötelék, és akkor is vállalni kell, ha a kétnyelvűség-kutatók tartanak arról előadást, hogy a szlovéniai kétnyelvű oktatás nem éppen sikertörténet, és még igazuk is van. Csak nekem nehéz szembesülnöm az azal, hogy sikertelen nyelvi léthelyzetben élek, és nekem hűségesnek kell lennem ehhez a nyelvi közeghez” (139). Hasonlóan bizakodó GRÓF ANNAMÁRIA, a Maribori Egyetem jelenlegi lektora is, aki a lektori órák szerepét mutatja be. A szerző tapasztalatai alapján bízik abban, hogy a hallgatók közelebb kerülnek magyarságukhoz, és saját gyerekeiknek is megtanítják majd a magyar nyelvet, hogy az iskolákban a következő nemzedék még anyanyelvként és ne idegen nyelvként tanulja a magyart.

A kétkedők számára KOLLÁTH ANNA tanulmánya igyekszik cáfolatot adni a muravidéki kétnyelvűség és a kétnyelvű oktatási modell tipológiájának részletes ismertetésével, nem hallgatva el annak „Achilles-sarkait” sem. A modell lényege, hogy mindkét nyelv tannyelv és tantárgy is egyben, ezáltal többség és kisebbség egyaránt tantárgyként tanulja a másik nyelvét, és további meghatározott százalékos arányban mindkét nyelven minden tanítási órán tanulja a többi tantárgyat is. Az iskolai és a társadalmi gyakorlatban ez a kétnyelvűség azonban igencsak aszimmetrikus: a szlovén anyanyelvű diákok nem válnak funkcionális kétnyelvűvé ezen oktatási modell révén. A magyar anyanyelvűek többsége pedig egyenlőtlen, szlovéndomináns kétnyelvű (magyardomináns kétnyelvűeket inkább az idősebb korosztály tagjai között találhatunk). A modellt kritikával illeték amiatt is, hogy bevezetését semmiféle felmérés nem előzte meg, és a tanítók sem kaptak semmilyen módszertani utasítást a kezdetekkor. További sebezhető pontja a mindenki számára kötelező jelleg, hiszen a modell eredményes működésének feltétele, hogy a szülők meggyőződésből írassák oda gyermekeiket. A szerző viszont még így is előnyösebbnek tartja ezt a modellt az azt megelőző, 1959 előtti, tulajdonképpen a kisebbség szegregációját támogató programhoz képest, amely az anyanyelvbe való bezártság megszüntetésének egyetlen lehetőségét az államnyelvhez való közeledésben látta. Az új muravidéki oktatási forma a kétnyelvű oktatási programtípusok erős hatékonyságú modellje, a gyakorlatban viszont csak akkor válik ténylegesen azzá, ha a kisebbségi nyelvnek magas a presztízse, ha a kisebbségben élők nagyobb magabiztossággal tanulják a többségi nyelvet, a többségiek pedig motiváltak a másik nyelv és kultúra befogadására, megértésére. A helyzeten javí-

tani e már meglévő rendszer hibáinak kiküszöbölésével, az oktatásszervezésben történő változtatásokkal lehetne (például kisebb létszámú csoportok alakításával, ahova önként jelentkezhetnének mindkét közösség diákjai), valamint egy hatékony nyelvstratégia kidolgozásával és következetes alkalmazásával. KOLLÁTH ANNA a magas fokú jogvédelem alatt álló kisebbségi lét legfőbb feladatát az attitűdváltásban látja: ha a szükségszerűségből előnyt kovácsolnak, azaz ha a „kényszerítve vagyok” elvét felcserélik a „több leszek általa” attitűddel.

A kötet második fejezetében szintén tizenöt tanulmány szerepel, amely már tágabb kontextusba helyezi a kétnyelvűség kérdéseit: a magyar nyelvterület különböző régióiban tevékenykedő szerzők a Kárpát-medencei magyar közösségek anyanyelvi és anyanyelvű oktatásának, nyelvi helyzetének problémakörét vizsgálják. DOMONKOSI ÁGNES a kétnyelvűséggel kapcsolatos általános tévhiteket ismerteti, NÁDOR ORSOLYA pedig a kelet-közép-európai térség nyelvi helyzetét elemzi és az Európai Iskola modellje alapján egy jövőbeli „Kelet-Közép-Európa Iskola” típus lehetőségét mutatja be.

LANSTYÁK ISTVÁN a kisebbségi iskoláknak a határon túli kisebbségi magyar beszélőközösségek problémáinak megelőzésében és megoldásában betöltött szerepét járja körül. A tanulmány ismerteti a nyelvmenedzselés hazánkban egyelőre még kevésbé ismert elméletét, amely szerint nyelvi probléma az, amit maguk a hétköznapi beszélők akként érzlelnék és azonosítanak, és nem az, amit a nyelvészek, nyelvművelők vélnek annak. Az egyik legfőbb nehézség, hogy a kisebbségi beszélők köztudottan ritkábban találkoznak anyanyelvük szaknyelvi regisztereivel és formálisabb stílusváltozataival, mint a többségi-ek. Ezért az iskola feladata, hogy megtanítsa a tanulókat a különféle szótárak, kézikönyvek, egyéb szakmai kiadványok és internetes források használatára a sztenderd és a szaknyelvi regiszterek minél alaposabb elsajátítása érdekében. LANSTYÁK szerint a nyelvi problémák általános megelőzésében és megoldásában a kisebbségi tannyelvű oktatási programoknak van esélye a sikerre – ezzel szembehelyezkedik az imént ismertetett két(tan)nyelvű modellel, amely szerinte nem alkalmas a kisebbségi nyelv megtartására.

A fejezet többi tanulmánya révén a magyar nyelvűközösség legtöbb régiója képviselteti magát a kötetben. A romániai helyzetről BENŐ ATTILA és PÉNTEK JÁNOS tollából olvashatunk, míg a magyarországi román gyermekek iskolai lehetőségeiről BORBÉLY ANNÁTÓL. A szlovákiai állapotokról LANSTYÁK ISTVÁN, SZABÓMIHÁLYI GIZELLA és SIMON SZABOLCS tanulmányában olvashatunk. VANČONÉ KREMMER ILDIKÓ a szlovákiai magyar nyelvű felsőoktatás problémáiról ír, MISAD KATALIN pedig a Comenius Egyetemen folyó hungarológiai oktatásról. Az ausztriai magyarság nyelvi helyzetét és jövőképét SZOTÁK SZILVIA mutatja be, az ukrainai kéttannyelvű oktatás hátrányait CSERNICKSKÓ ISTVÁN, a zágrábi szórványságban élő horvátországi magyar kisebbség oktatását pedig ČURKOVIĆ-MAJOR FRANCISKA. A szűkebb Kárpát-medencei közegekből kilépve vendégszerzőként szerepelnek a kötetben a fejezet két utolsó tanulmányának írói: ALJA LIPAVIC OŠTIR és SAŠA JAZBEC európai kontextusban vizsgálja a Muravidék kétnyelvűségét, VÍGHNÉ SZABÓ MELINDA pedig az észt–magyar kétnyelvűség és a mentális lexikon kapcsolatával foglalkozik. Az alábbiakban a fejezet három tanulmányát ismertetem röviden.

PÉNTEK JÁNOS írása újfent szembesíti az olvasót azzal a problémával, hogy a magyar nyelv javuló, de még mindig alárendelt státusban van Romániában. Használata emiatt nem jellemző a hivatalos szférára, a munkahelyeken, köztereken, nyilvános fórumokon jelentős mértékben korlátozott. Ez nyelvi alapú hátrányos megkülönböztetéssel,

stigmatizálással jár, ami hatással van a tannyelvválasztásra s az aszimmetrikus felcserélő kétnyelvűség alapját képezi. A romániai magyar kisebbségek a törvény szerint minden tárgyat anyanyelven tanulnak az állam történelmén és földrajzán, valamint a román nyelven kívül. A gyakorlatban viszont további két tárgyat kell román nyelven elsajátítaniuk, így a sorsdöntő vizsgákon megnő a nem anyanyelven tanult vizsgatárgyak súlya. Ehhez hozzájárulnak azok a gyakori esetek, amikor a kisebb óraszámú szaktárgyakat magyarul nem tudó pedagógusok oktatják. Nagy előrelépést jelentene az oktatás korszerűsítésében – különösen a külső régiók magyar oktatása szempontjából –, ha lehetővé válna, hogy a helyi tanterveket, tanmeneteket és a választható tankönyveket az eltérő nyelvi környezethez alkalmazkodva tervezzék és írják meg. Nem megoldott azoknak a magyar anyanyelvű tanulóknak a magyar nyelvi oktatása sem, akik a románt választották tannyelvként.

Az ukrainai helyzetet tekintve CSERNICKÓ ISTVÁN egyenesen visszalépésnek tartja a kéttannyelvű oktatást. A kárpátaljai magyarságnak valamennyi kisebbségi korszakban sikerült megőriznie magyar nyelvű oktatását. Az 1990-es évektől fokozatosan nőtt a magyar tannyelvű iskolába íratott gyerekek száma és aránya, Beregszászban pedig létrejött egy magyar nyelven oktató felsőoktatási intézmény is: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Az utóbbi években azonban az ukrán politikai elit a kisebbségi oktatás fokozatos felszámolására törekszik. Az úgynevezett átirányítási oktatási modell célja hosszú távon a többségi egynyelvűség kialakítása, a fokozatos asszimiláció oly módon, hogy a kisebbségi (anya)nyelv szerepe voltaképpen a második nyelv elsajátítására korlátozódik, amelyen végül valamennyi tárgyat tanulják.

SZOTÁK SZILVIA tanulmánya részletesen ismerteti az ausztriai kisebbségek, ezen belül a burgenlandi és a Bécsben és környékén élő magyarok oktatásának történetét. Kétnyelvű elemi iskola működik Alsóőrött és Őriszigeten, s további nyolc település elemi iskolájában indult kétnyelvű osztály, vagy tanulnak a gyerekek magyart kötelező jelleggel, Burgenland egyetlen kétnyelvű középiskolája pedig a felsőőri Kétnyelvű Szövetségi Gimnázium. A Bécsben élő szórványmagyarság kisebbségi oktatásának törvényi szabályozása nagy hiányosságokat mutat. Noha a magyar nyelv iránti érdeklődés ennek ellenére is nő, a jelenlegi helyzet nem állítja meg a nyelvviszasszorulás folyamatát.

A muravidéki kétnyelvű oktatás ötvenéves jubileumára készült kötet számos aspektusból ismerteti a régió oktatásának problémáit alsó, közép- és felsőszinten egyaránt, a második rész pedig szinte teljes képet ad a határon túli magyarság kétnyelvű és kisebbségi oktatásának aktuális helyzetéről, megoldásra váró kérdéseiről. A tanulmányok kiválóan szemléltetik a kétnyelvűségi modellnek a többségi állam kisebbségi és oktatáspolitikájának differenciálódása szerint eltérő nehézségeit. Az olvasó elé tárt összkép nem ad okot bizakodásra, sokkal inkább kellene motiválnia a cselekvésre. Az asszimilálódás folyamata bizonyára megállíthatatlan, de lassítása érdekében nem elég pusztán a határon túli műhelyek sokszor egész embert kívánó tevékenységére támaszkodnunk, a kialakult helyzetért pedig a határon túli államok többségi (és kisebbségi) csoportjainak attitűdjeit okolnunk. Sok tennivaló hárul a magyarországi kutatókra, szakértőkre, politikusokra és állampolgárookra is.

PARAPATICS ANDREA